

Croatica 42/43/44/1995-6.

Izvorni znanstveni članak

Antonija Zaradija Kiš
(Staroslavenski zavod, Zagreb)

RIJEČKI FRAGMENT JOBA

UDK 808.62

Evo teksta Riječkoga fragmenta u latiničkoj transliteraciji:

I

a

črêva matere moee · nag že v/zvraçu se v nju · g(ospod)ь da
g(ospod)ь · / 6 I egda bê êko i sa d(ь)нъ · / i se pridu anj(e)li b(o)ži · /

6 i egda || *segda* VO377b Pad283b MR228d i *k(o)gda* Mavr162d; sa d(ь)нъ || *sb d(b)n'* Vb₁240a *k(b) sb d(b)n'* Mavr162d; přêd'stoêti || *predstoêti* MR228d; d'êvlъ || *d'êvol'* Vb₁240a;

prêd'stoêti pred' g(ospodo)mь / d'êvľ pride š nimi · 7 I r(e)če g(ospod)ь · / d'êvľu ot kudu pride · I otv'êčavь g(ospod)ь d'êvľu ot kudu pr/ide · I otv'êčavь d'êvľь g(ospod)u / r(e)če · obhody z(e)mlju · i prihožd p/odn(e)besnuju i pridь · 8 I r(e)če em/u g(ospod)ь · Vnet li pomišlenie/mь tvoimь na raba moego io/va · êko nêstь č(lovê)ka takme/nago ot suêihь na z(e)mli · č(lovê)kь n/eporočany i istinany prav/dany bogočatacь · otgrêba/e se ot vsakoe zalie veči / 9 Otvêčav že d'êvľь i r(e)če/ pred g(ospodo)mь · eda tune č<tet'>/ iovy g(ospod)a · 10 Neli esi og<rad>/ilь vanêšnaê ego i <vnutr>/n'naê domu ego...../.....aê ego okrсть · i...../ u ego bl(agoslo)vilь esi...../ mnogi stvoril...../ z(e)mli · 11 Na pošli...../ ju · i kosni vь vse eže im<a>t' / ače · ubo pred licem te / bl(agoslo)vitь · 12 Tagda r(e)če g(ospod)ь d'êvľu · vse eliko e(stь) ego da/

b

ju v ruku tvoju · na samomь ne / kosni se · i izide d'êvľь ot / g(ospod)a · 13 I bê êko sa d(ь)n'ь · i s(i)n(o)v/e iovli i dečeri ego · êdê/êhu i p'êhu vino v domu b/rata svoego starêišago · /

-
- 7 ot kudu || *ot kuda* Mavr162d; otvêčav' || *otvečavь* MR229a *otv(e)ča* Mavr162d; obhody || *obhožd'* Pad283b Vb1240b VO377b *op'hoždь* Vb2251c *op'hož* Mavr162d *obidy* MR229a; prihožd || *prohoždь* Vb1240b Vb2251c *prehož* Mavr162d *proidoh'* MR229a; podn(e)besnuju || - MR; pridь|| *pridohь simo* MR229a;
- 8 pomišleniemь|| *promišleniem'* Vb2251c; êko nêstь|| *ere ni* Mavr162d; takmena-go|| *takogo* MR229a Mavr162d Pad283b VO377b Vb1240b Vb2251c; bogočatacь|| *b(o)gočtuc'* Vb1240b VO377b Vb2251c *bogočastivь* MR229a; otgrêbae se|| *otgribae se* MR229a *otgrebe se* Mavr162d; vsakoe|| *vs'koe* MR229a *vsee* Vb1240b Vb2251c Pad283b; zalie veči|| *zlie veči* Vb1240b Vb2251c *zloe veči* MR229a *vsi* (sic!) Mavr162d;
- 9 otvêčav že|| *otvečav že* MR229a *otveča že* Vb1240b Mavr162d Pad283b;
- 10 ne li esi|| *ne ti li esi* MR229a VO377b Vb1240b Vb2251c Mavr162d Pad283b; vanešnaê|| *v'nešnaê* MR229a VO377c Vb1240b; ego || - VO377b; okrсть || - MR229a; <na> z(e)mli|| - Vb1240b;
- 11 i kosni || + *ruku tvoju* Vb2251c; vь vse|| *vsa* MR229b; pred|| *ne pred* MR229b VO377c Pad283c *ne prêd'* Vb1240b Vb2251c; ače|| *ako* Mavr163a; blagoslovi-t' || *bl(agoslo)vil* Vb1240b;
- 12 vse || *se vse* MR229b Vb1240b Mavr163a Vb2251c Pad283c; eliko e(stь)|| *este eliko* Pad283c *koliko imat' omь* MR229b; v ruku tvoju|| *v ruci tvoi* MR229b; na samomь ne kosni se || *na s'mogo ego ne t'kni se* Mavr163a *na samogo ego ne tiči* MR229b;
- 13 i bê êko sa d(ь)n'ь|| *i bi k'sь d'ni* Mavr163a; dečeri || *hčeri* Mavr163a; êdêêhu|| *jidihu* MR229b *êdiêhu* Mavr163a; starêišago|| *st(a)riega* Mavr163a *stariiš(a)go* MR229b;

14 i se vĕstnikъ pride kъ iovu / i reĉe emu · Supruzi volo/vъ tvoihъ orahu · oslice ž/ivĕĕhu blizъ ihъ · 15 i priša/dše plĕnajuĉei plĕniše i · / i rabi tvoe izbiše oruž/iemъ · bĕžav že azъ edinъ / pridъ vzvĕstiti t(e)be · R^še · prĕžde neže s nĕmq vzd/išu · i lĕki navodnajuĉe se vo/di sice plaĉq moi · ĕko strahq / ego že boĕhq se zgodi se mnĕ · ego/že sumnih se prikljuĉi mi se · Ne/li raspodobihq neli mlĉa/hq · juže poĉinuju · I pride na me v/znovenie tvoe g(ospod)i · Bšr · Se b/o nĕstq pomoĉi mnĕ va mnĕ · Na/ ni potrĕbi ubo ni otnupajutq ot mene · 16 Oĉe semu gl(agol)juĉu/ pride drugi vĕstnikъ · / i r(e)ĉe · kъ iovu · Oganъ pad/e s n(e)b(e)se na z(e)mlju · i saže ov/ce i pastiri · poĕstъ tako/žde · i ubĕžavъ azъ edinъ/ pridъ vzvĕstiti t(e)bĕ ·

c

17 oĉe že semu gl(agol)juĉu pride d/rugi vĕstnikъ i r(e)ĉe ka iovu · / snuznici stvoriše na ni · v̄ (=3) / ĉela · i obidu vel'blud/i tvoe i plĕniše i · i rabi tv/oe izbiše oružiemъ · i ubĕ/žavъ azъ edinъ · i pridъ vz/vĕstiti t(e)bĕ · 18 Oĉe že se/mu gl(agol)juĉu · inъ vĕstnikъ prid/e gl(agol)e iovu · S(i)nomъ tvoimъ i / hĕeramъ tvoimъ ĕduĉemъ i p'/juĉemъ · u brata svoego st/arĕišago · 19 vnezapu vĕtrъ/ veli ot pustine pride · i kos/nu se v ĉetiri ugli hramin/i · i pade se hramina na dĕ/ti tvoe · i umrĕše · sp(a)s že/ se azъ edinъ · i pridъ vzvĕ/stiti t(e)bĕ ·

-
- 14 oslice || *oslice že* Vb₂251c Mavr; živĕĕhu|| *živihu* MR229b Mavr163a *živĕahu* Vb₁240b Vb₂251d Pad283d;
- 15 plĕnajuĉei ||- VO377c; plĕniše||*pleniše* MR229b; bĕžav že||*ubĕžav že* Vb₁240b VO377c Vb₂251d Mavr163b Pad283d *ubižahъ* MR229b; prid|| *prid(o)hъ* Mavr163b;
- 16 gl(agol)juĉu ||*govor(e)ĉu* Mavr163b; -||*i se* MR229c; pade||*spade* Mavr163b Pad283d; saže || *sožbže* Vb₁240c VO377d Vb₂252a Pad283d *s'žga* Mavr163b *požga* MR229c; -||*tvoe* MR229c; takožde||*takoe* MR229c Mavr163b; ubĕžavъ|| *ubĕž(a)hъ* Mavr163b *ubižah'* MR229c; edinъ || - Vb₁240c VO377d Pad283d Mavr163b; t(e)bĕ|| *tebi* MR229c;
- 17 gl(agol)juĉu ||*govor(e)ĉu* Mavr163b; drugi ||*i se ini* MR229c; -||*emu* MR229c; plĕniše i || *plĕniše e* Vb₁240c; i ubĕžavъ || *i ubiž(a)hъ* Mavr163b *ubižav'* MR229c; t(e)bĕ || *tebi* MR229c;
- 18 že ||- Mavr163b; semu ||- Vb₂252a; gl(agol)juĉu ||*g(o)vor(e)ĉu* Mavr163d; inъ || *i se ini* MR229d; pride gl(agol)e iovu|| *pride k' iovu i reĉe emu* MR229d; gl(agol)e || *govoreĉb* Mavr163d; hĕeramъ || *hĕer'mъ* Mavr163d *deĉerem'* Vb₁240c VO377d Pad284a *deĉtaramъ* Vb₂252a - MR; ĕduĉemъ i p'juĉemъ|| *jiduĉim' i p'juĉim'* MR229d; starĕišago|| *st(a)riega* Mavr163d *stariišago* MR229d;
- 19 pride || *naide* Vb₁240c Vb₂251a Pad284a -VO377d; kosnu se || *udri* MR229d; hramini || *hramina* Vb₂251a VO377d Mavr *hrami* Vb₁240c *hrama* MR229d; na dĕti tvoe ||*na dit'cu tvoju* Mavr163d MR229d; sp(a)s že se || *i ubižav'* MR229d; t(e)bĕ|| *tebi* MR229d;

20 sice usliš/avъ iovъ · i vstavъ rastrz/a rizi svoe · i ostrbže vla/si glavi · svoee · i posipa/ prstiju glavu svoju · i pad'/ na z(e)mli pokloni se g(ospod)u

21 i reče · / samъ azъ nagъ izidъ is' črê/va mat(e)re moee · nagъ idu t/amo · g(ospod)ъ dastъ g(ospod)ъ otêtъ · êk(o)ž/e g(ospod)u izvoli se tamo (*sic!*) bist' · / budi ime g(ospod)ne bl(agoslovê)no vъ v(ê)ki · / **22** O sihъ vsêhъ priključivših se/ emu · ničimže ne sagrêši io/

d

vъ pred g(ospod)omъ · ni ustnama s/voima ne dastъ bezumi/ê b(og)u · I otêtъ êk(o)že godê e(stb) g/(ospod)ê t(a)ko bistъ · budi ime g(ospod)n/e bl(agoslove)no v v(ê)ki · R^še · Se so r(a)d / i klevetali es(t)e s(love)si rêsn/oti · na svarenie s(love)sa sklad/aete · i prêvratiti hočete/ priêtlv q(a)šq · Na obače eže mi/slite ispl' nite · B^šr · Eže pr/aved'no e(stq) sudite · i ne obrêc/ete v' ezicê moemq nepravdi ·

II

1 Bist že êko i sa d(ь)ny · i pr/idu anj(e)li b(o)ži · prêd'/stoêti pred g(ospodo)mъ · I/ d'êvlъ pride š nimi · / **2** I r(e)če g(ospod)ъ d'êvlu ot kudu gr/edeši · tagda r(e)če d'êvlъ/ pred' g(ospodo)mъ · Prohožđb pod'nebesnuju · i prohožđb v'su z(e)mlju/ pridohъ ·

- 20 sice || *sice ubo* Pad284a Mavr163d *i...sie* MR229d; uslišavъ || *slišavъ* Mavr163d Pad284a *slišav'* MR229d; vstavъ || *stavъ* Vb2252a; ostrbže || *ostriže* MR229d; glavi || -MR229d; prstiju || *popelom'* MR229d; na z(e)mli || n' z(e)mlju MR229d;
- 21 samъ azъ || - MR229d - *azъ* VO378a Vb1240c Vb2252b Mavr163d Pad284b; izidъ is' || *izid' iz'* Vb1240c VO378a Vb2252b Mavr163d Pad284b *izidohъ ot* MR229d; dastъ || *da* VO378a; idu || *vraču se* MR229d; otêtъ || *otêstb* Vb2252b *otê* MR229d; êk(o)že g(ospod)u izvoli se || *êko g(ospode)vê godê* MR229d; tamo bist' || *t(a)ko stvor(e)no bist'* MR230a *tako* VO377a Vb1240c Vb2252b;
- 22 o sihъ vsêhъ || *o v's(i)hъ s(ê)hъ* MR230a; priključivših se emu || *priključ'ših' se emu* Vb1240c VO378a Pad284b Vb2252b - MR230a; ničim že || - MR230a; pred g(ospodo)mъ || - MR230a; ni ustnama svoima || *ni ustnu svoeju* Vb1240c Vb2252b Pad284b - *svoima* MR230a; ne dastъ bezumiê b(og)u || *ni bezumno ničesože prot(i)vu b(og)u gla(gola)' est'* MR230a; i otêtъ...v v(ê)ki || - MR230a VO370a Vb1240c Vb2252b;

II

- 1 bist že || *bisi že* Pad284c *segda bist'* MR230d; prêd' stoêti pred g(ospodo)mъ || *prêd' stoeši prêd' nemъ* Vb2252b;
- 2 gredeši || *pride* MR230d; tagda r(e)če d'êvlъ pred' g(ospodo)mъ || *on že reče* MR230d; pohožđb pod'nebesnuju i prohožđb v'su z(e)mlju pridohъ || *obidohъ zemlju proidoh' ju i pridohъ simo* MR230d;

3 I r(e)če g(ospod)ь d'ěvlu · po/mislil li esi ubo na rab/a moego iova · êko nêstь takogo ot sučiĥь po z(e)mli · č(lovê)ka/ podobna emu · Ne zlobiv' / pr(a)v(e)danь i istinanь · bogočas/tivь · Otrêbae se ot vsako/go zla · oče že držit' se n/e zlobi · Ti že r(e)če imêniê ego v tače pogubi · 4 Otvêč/av že d'ěvľь g(ospod)u r(e)če · kožu/

***

U rukopisnoj ostavštini prof. Josipa Hamma (1905.-1986.), koja se dijelom nalazi u Staroslavenskom zavodu u Zagrebu, otvorila sam mali fascikl na kojemu je olovkom napisano "Knjiga o Jobu"¹. Fascikl sadrži ćirilicom transliterirane tekstove starozavjetne *Knjige o Jobu* iz nekoliko hrvatskoglagoljskih brevijara. Moju pozornost privukao je tekst tzv. Riječkoga fragmenta.

Riječki fragment (Rf) je pergameni dvolist brevijara iz šezdesetih godina 15. stoljeća² u koji je bila uvezana knjiga Bartolomea Caepula "Tractatus cautelarum auctoribus atque collectoribus infra scriptis".³ Pergamena je skinuta s korica citirane knjige 1950. godine, te se danas zajedno s knjigom čuva u arhivu Sveučilišne biblioteke u Rijeci pod signaturom XXVII. B. 38. N° 8037.⁴ Početkom pedesetih godina ovoga stoljeća Rf spominju V. Štefanić⁵ i J. Hamm,⁶ ističući pritom uglavnom njegove paleografske karakteristike.

3 i r(e)če g(ospod)ь d'ěvlu || - MR230d; pomislil li || *pomislil li* Vb₁241a; po z(e)mli || *na z(e)mli* Vb₁241a MR230d Pad284c; ne zlobiv' || *ne zlobi* Pad; č(lovê)ka|| - MR230d; otrêbae se|| *otgribae se* MR230d; vsakogo|| *vsego* Vb₂252c Pad284c; ne zlobi|| *ne zlobiv* MR230d Vb₁241a; ti že|| *si že* Vb₁241a Vb₂252c;

4 otvêčav že d'ěvľь g(ospod)u r(e)če || *i reče d'ěv(ь)ľь k'g(ospod)u* MR230d; kožu || *kožju* Vb₁241a.

¹ Zahvaljujem se gospođi prof. Zlati Majer, bibliotekarki knjižnice Staroslavenskoga zavoda koja me je upozorila na spomenuti fascikl prof. J. Hamma.

² J. Hamm: *Datiranje glagoljskih tekstova*, Radovi Staroslavenskoga instituta, knj. I, Zagreb 1952, str. 60.

³ Knjiga je tiskana u Frankfurtu 1575. godine u tiskarskoj oficini Nicolaia Basaeria.

⁴ Posebno sam zahvalna ravnateljici Sveučilišne biblioteke u Rijeci, gospođi prof. Nedi Glavičić, koja mi je poslala mikrofilm Riječkoga fragmenta.

⁵ V. Štefanić: *Glagoljica u Rijeci*, Rijeka III. Prosvjeta i kultura, Zagreb 1955, str. 430.

⁶ Ibid. bilj. 2. Prof. J. Hamm je uzeo Riječki fragment u korpus citirane studije, jer je dobar primjer vremenski mlađega, ali jezično vrlo konzervativnoga teksta.

Obzirom na dugogodišnja proučavanja *Knjige o Jobu* u hrvatskoglagoljskim brevijarima, smatrala sam važnim obraditi u cijelosti tekst Riječkoga fragmenta i to iz dva razloga:

1) Odlomak pripada manjoj grupi od samo sedam hrvatskoglagoljskih brevijara čiji su prijevodi *Knjige o Jobu* učinjeni prema grčkom prijevodu Septuaginte.⁷

2) Fragment je jedinstven zato što je jedini, po koeficijentu⁸, najmlađi do danas registrirani tekst grčke tzv. predsirske recenzije, kojoj još pripadaju čitanja *Knjige o Jobu* u Metropolitanskom brevijaru 161 (MR), Vrbničkom I. (Vb1) i Vrbničkom II. (Vb2) brevijaru, Mavrovom brevijaru (Mavr), Padovanskom brevijaru (Pad), te u brevijaru Vida Omišljanina (VO).⁹ Transliteracija glagoljskoga teksta latinicom provedena je prema usustavljenim normama Staroslavenskoga zavoda u Zagrebu. Velika slova i interpunkcija su zadržani kao u originalu, kratice su razriješene u okruglim zagradama, a rekonstruirana slova u prelomljenim, dok su nečitljivi dijelovi rečenica označeni točkicama. Stihovi su numerirani prema izdanju Josepha Zieglera *SEPTUAGINTA Vetus Testamentum Graecum*, Göttingen 1982. Za izradu kritičkoga aparata uzela sam identičan tekst iz već navedenih hrvatskoglagoljskih brevijara: Vb1, Vb2, VO, Pad, Mavr i MR.¹⁰

Fragment koji prikazujem sadrži početak prologa *Knjige o Jobu*, stihove 1,6 - 2,4, koja se čitala u prvom tjednu mjeseca rujna. Tekst Rf pisan

⁷ Hrvatskoglagoljski prijevodi *Knjige o Jobu* dijele se u dvije grupe: prijevod prema grčkoj Septuaginti (LXX) i prijevod prema latinskoj Vulgati. cf. J. Hamm: *Varijante u prijepisima hrvatskih glagoljaša*, Slovo 2, Zagreb 1953, str. 13-37; A. Zardija Kiš: *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*, doktorska disertacija, Zagreb 1991, str. 38. (u rukopisu)

⁸ J. Hamm: *Datiranje glagoljskih tekstova*, Radovi Staroslavenskog instituta 1, Zagreb 1952, str. 51-56.

⁹ Metropolitanski brevijar MR iz 1442. god. čuva se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom MR161. cf. I. Milčetić: *Hrvatskoglagoljska bibliografija*, Starine JAZU XXXIII, Zagreb 1911, str. 49-51. Brevijari Vrbnički I. iz 13/14. st. i Vrbnički II. iz 14. st. čuvaju se u Župnom arhivu u Vrbniku na otoku Krku. cf. V. Štefanić: *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU 51, Zagreb 1960, str. 321-335. Brevijar popa Mavra iz 1460. god. nalazi se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. cf. M. Pantelić: *Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460*, Slovo 15-16, Zagreb 1966, str. 94-149. Padovanski brevijar iz sredine 15. st. čuva se u Institutu za slavensku filologiju u Padovi. cf. J. Tandarić: *Hrvatskoglagoljski padovanski brevijar*, Slovo 27, Zagreb 1977, str. 129-147. Brevijar Vida Omišljanina iz 1396, čuva se pod signaturom Cod. Slav. 3. u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci u Beču. cf. I. Milčetić ibid. 73-76.

¹⁰ Vb1 13/14. st. Job 239d-241d; Vb2 14. st. Job 251a-254d; VO 1396. god. Job 377a-378d; Pad 14. st. Job 282d-286b; Mavr 1460. god. Job 164b-165d; MR 1442. god. Job 228b-230d.

je u dva stupca po 31 redak, lijepom uglednom ustavnom glagoljicom koja je karakteristična upravo za 15. stoljeće. Dvolinijski prostor lagano prelaze slova *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*, *ѡ*. Duktus slova je jedinstven, što ukazuje na to da je ovaj tekst pisala jedna ruka. Slovo *ѡ* je vrlo pravilno i podsjeća na broj 8. Kvačica na slovu *ѡ* redovito ima duži lijevi krak, a *ѡ* ima otvoreniji oblik. Od ligatura su zastupljene adekvatno-horizontalne (tv, žd, vz, vl itd.) i vertikalne (pr, ho itd.). Nadredna kraćenja odnose se uglavnom na već poznate primjere: *гѣ*, *гѣ*, *гѣ*, *бѣ*, *зѣ*, *гѣ*, *бѣ*, *зѣ*. Iako oštećen i izlisan, dvolist je sačuvao tri lijepa glagoljska inicijala (I, O, B), koja su ukrašena biljnim ornamentima i naglašenim kićenim linearnim vertikalnim izdancima.

Fragment je pisan hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskoga jezika. Iako je Rf po koeficijentu najmlađi tekst, obzirom na njegovu liturgijsku karakteristiku, arhaičnost se očituje na svim razinama. Staroslavensku konsonantsku skupinu "žd" nalazimo u primjerima: *prihožd*, *prēžde*, *takožde*, *prohožd* (2x), a "čr" u *črēvo* (2x). Poluglas u obliku štapića je redovito na kraju riječi osim u tri primjera: 1,6 *g(ospodo)m'*, 1,21 *bist'* i 2,3 *nezlobiv'*. Budući se navedene riječi nalaze na kraju retka, a zbog nedostatka prostora, pisar bilježi apostrof umjesto poluglasa. Apostrof se pak redovito piše u imenicama *d'ēvlb*, *vel'bludi*, kod glagola *p'ēhu*, *p'jučemb*, te kod prefixa *is'* (*is' črēva*) i *préd'* (*préd'stoēti*) i prijedloga *pred'* (2x). Poluglas je nerijetko izostavljan, naročito unutar riječi: *obhodb*, *otgrēbae*, *vēstnikb*, *vzvēstiti* itd., a najčešće je vokaliziran, što je osnovna karakteristika Rf: *sa*, *na*, *takmenago*, *neporočanb*, *istinanb*, *bogočatacb*, *vanēšnaē*, *tagda*, *oganb*, *saže*, *bogočastiv* itd. Alternacija *b* / *a* zabilježena je samo u primjeru *kb* / *ka*, a *b* / *Ø* u primjeru *vb* / *v*. Jat je uvijek na pravome mjestu.

Iz morfologije se posebno ističu arhaizmi poput nekontrahiranoga imperfektnoga oblika *édēēhu*, *živēēhu*, te asigmatskoga aorista *obhodb*, *prihoždb*, *pridb*, i pridjevskoga nastavka za gen. sg. m. *starēišago*.

Jezičnu konzervativnost, koja je u Rf vrlo naglašena, najviše potvrđuje leksik. Upravo paleoslavenizmi skreću pozornost na najstarije jezične elemente, koji inače nestaju u mlađim, a osobito u neliturgijskim tekstovima. Spomenimo tako imenice: *snuznici*, "konjanici" grč. ἵππεῖς, čija je etimologija neizvjesna (*sъn + uzda),¹¹ a koja se pojavljuje redovito u svim prijepisima starozavjetnih prijevoda s grčkoga predloška;¹² *ve-*

¹¹ I. I. Sreznevskij: *Materijaly dlâ slovarâ drevne-russkogo âzyka*, t. III, Graz 1956, str. 778.

¹² Prijevodi čiji je predložak latinski na istom mjestu imaju *kaldēi*, odnosno *haldēi*.

l'bludi;¹³ *oružie* grč. μάχαιρα u značenju "mač"; *hramina* grč. οἶκος "dom"; *črêvo* grč. κοιλία "utroba", *prstb* grč. ῥῶμα,¹⁴ te pridjev *veli*. Složenica *bogočatacb* (*bogoč'tcb*) "bogoštovatelj", je već kroz 14. i 15. stoljeće arhaizam, te je njezina uporaba ograničena na starozavjetne liturgijske tekstove. U hrvatskologoljskom korpusu mnogo su češći sinonimi *bogočbstivb* i *boe se boga*. Dual *ustnama svoima*, osim u Rf, imaju još samo VO i MR dok svi ostali imaju jedninu *ustnu svoeju*.

Među glagolima se naročito izdvaja arhaični glagol *gredeši* u svom prvotnom značenju "odlaziti" što je upravo element zapadne redakcije crkvenoslavenskoga jezika.¹⁵

Pridjevski arhaizam *takmenago*,¹⁶ zabilježili smo jedino u Rf. Svi do danas nam poznati tekstovi, a ima ih oko tridesetak, na ovom mjestu imaju *takogo*.

Iz kritičkoga aparata jasno je vidljivo da su brevijari VO, Vb₁, Vb₂ i Pad gotovo identični s tekstom fragmenta, za koji se može reći da je uzoran primjer crkvenoslavenskoga teksta. Od njega se najviše razlikuju MR i Mavr. Razlika između našega fragmenta i MR očituje se prvenstveno u naglašenom ikavskom refleksu kod MR¹⁷: *otgribae se, stariišago* (2x), *jidihu, jidučim, živihu, ubižahb* (2x), *ubižavb* (2x), *na dit'cu tvoju*, po čemu je MR mnogo bliži Mavr. Iako je MR vremenski stariji od Rf, zapažen je znatan broj rečeničnih konstrukcija mlađe provenijencije, bližih govornom jeziku.¹⁸ Tako je otklon od arhaičnih staroslavenskih

¹³ Sinonim *kameli* grč. κάμελος, dodaje se u brevijarima Bribirskom 69d, Ljubljanskom 246c i 19. Vatikanskom 150c uz imenicu *vel'bludi* kao pojašnjenje. cf. A. Zaradija Kiš: Životinje u hrvatskologoljskoj "Knjizi o Jobu", Slovo 41-43, Zagreb 1993, str. 148.

¹⁴ Imenica *prstb* u značenju zemlja ili prah pripada 13. i 14. stoljeću i vrlo se brzo izgubila zasigurno zbog homonimije s imenicom "prst". Prema materijalima za izradu crkvenoslavenskoga rječnika hrvatske redakcije, riječ je vrlo česta, ali isključivo u prijevodima svetopisamskih tekstova. cf. F. Miklošič: *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*, Beč 1886, str. 243; A. Brückner: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Krakov 1927, str. 410.

¹⁵ Glagol *grêsti* je defektivni (ima samo prezent), a njegovo prvotno značenje se vrlo rano stapa s glagolom *iditi*, odnosno *hoditi*. cf. A. Vaillant: *Manuel du vieux-slave*, Paris 1964, str. 297; *Rječnik JAZU*, t. III, Zagreb 1887-1891, str. 415.

¹⁶ Staroslavenska osnova *тъкътъ* je proširena sufiksom *en*. i kao takva pripada isključivo hrvatskoj redakciji. cf. F. Miklosich: *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Wien 1963, str. 1017; *Etymologický slovník slovanských jazyků*, sv. 2, Praha 1980, str. 712-714; *Rječnik JAZU*, t. XVIII, Zagreb 1962-1966, str. 22-24.

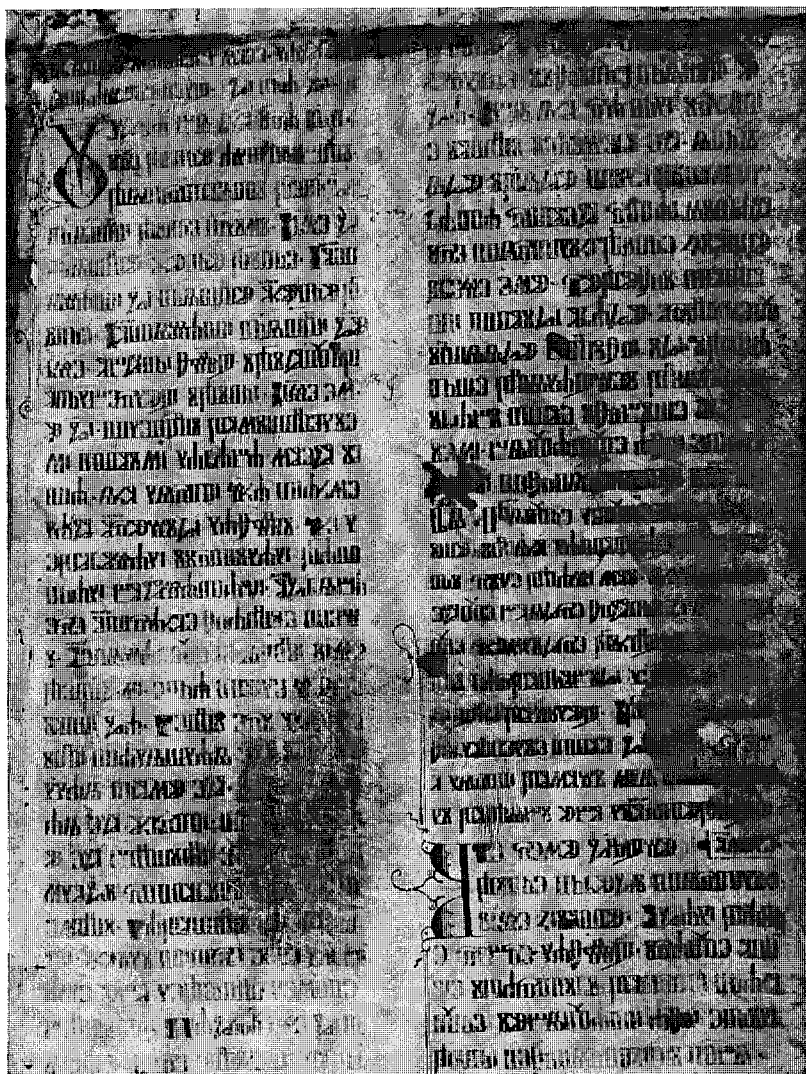
¹⁷ Ekavski refleks zabilježen je samo u tri primjera: *predstoēti* (*pred'stoēti* Rf), *otvēčavb* (*otvēčav'* Rf) 2x.

¹⁸ Prodor elemenata narodnoga govora, koji ubrzo postaju elementi standardnoga jezika, zamjetiti je u dat. sg. osobne zamjenice *ti*. Dok Rf čuva staroslavenski oblik *tebē*, MR ima *tebi* (3x).

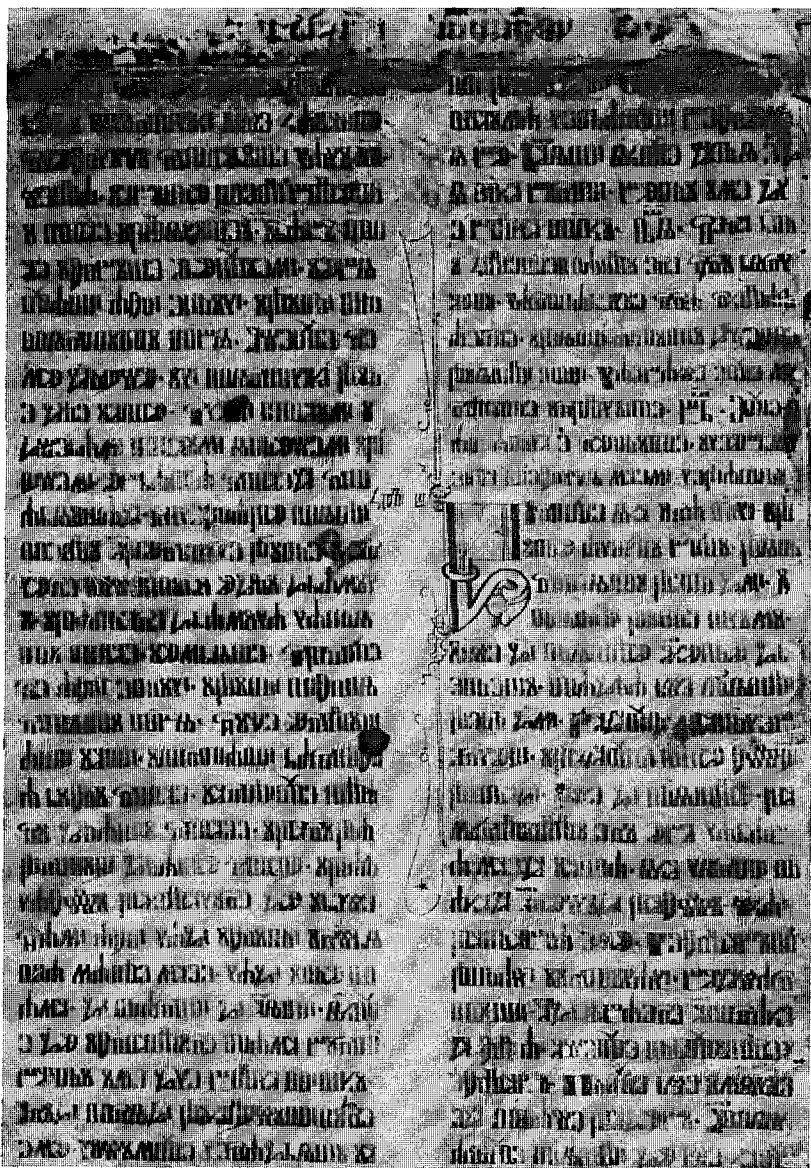

konstrukcija veći, a hrvatska redakcija je izražajnije: 1,18 *pride gl(agol)e iovu* Rf / *pride k' iovu i reče emu* MR; 1,21 *ék(o)že g(ospod)u izvoli se* Rf / *éko g(ospode)vê godê* MR; 1,21 *tako bist' Rf / t(a)ko stvor(e)no bist'* MR; 1,22 *ne dast' bezumiê b(og)u* Rf / *ni bezumno ničesože prot(i)vu b(og)u gla(gola)l' est'* MR; 2,2 *tagda r(e)če d'evlb pred' g(ospodo)mь* Rf / *on že reče* MR; 2,2 *prohoždь pod'nebesnuju · i prohoždь v'su z(e)mlju pridohь* Rf / *obidohь zemlju i pridooh' ju i pridohь simo* MR; 2,4 *otvêčav že d'evlb g(ospod)u r(e)če* Rf / *i reče d'êv(b)ь k' g(ospod)u* MR. Sličan odnos je između Mavr i Rf. Infiltracija govornih elemenata u liturgijski tekst u Mavr je još veća. Tako je arhaična konsonantska skupina "žd" uvijek pisana "j" *op'hoj, prehoj*, imperfektni nastavci su redovito kontrahirani *êdiêhu, živihu*, a participi su zamijenjeni aoristnim oblicima *otveča* Mavr / *otvêčav'* Rf, *ubêžahь* Mavr / *ubêžavь* Rf. Elementi govornoga jezika su osobito vidljivi u leksiku: *k(o)gda* Mavr / *egda* Rf, *ere ni* Mavr / *éko nêstь* Rf, *ako* Mavr / *ače* Rf, *starięga* Mavr / *starêišago* Rf, *takoe* Mavr / *takožde* Rf, *s'žga* Mavr / *sbžbže* Rf itd. Glagol *glagolati* redovito je zamjenjen glagolom *govoriti* (3x). Iz svega navedenoga zaključujem da je tekst u MR i Mavr najviše kroatiziran, te se doimlje ležernijim i "čitljivijim" obzirom na ostale tekstove korpusa. Pritom tekst nije izgubio na svojoj dostojanstvenosti koja je samo stroža i naglašenija nagomilanim arhaizmima, kako u ostalim tekstovima, tako i u Rf. Ono što tekst Rf još više razlikuje od ostaloga korpusa neki su dodaci, jedinstveni upravo za njega. Sedmi stih je proširen rečenicom *i otvêčavь g(ospod)ь d'êvlu ot kudu pride*, čiju potvrdu nisam nigdje pronašla. Čini se da je ona samo varijanta predhodne, te da se pisar dvoumio oko uporabe glagola *reče* i *otvêčavь*. Još bi možda bilo vjerojatnije da se radi o pogrešci koja je u svezi s predloškom s kojega je tekst prepisivan. Posljednji stih prve glave (1,22) također je proširen zazivom i *otêtь êk(o)že godê e(stь) g(ospod)ê t(a)ko bistь · budi ime g(ospod)ne bl(agoslove)no v v(ê)ki*, koja je gotovo zasigurno osobni pisarev dodatak. Ovakva invokacijska formula sasvim dobro odgovara tekstu i uklapa se u kraj prve glave.

Riječki fragment je dakle kratak, ali značajan odlomak starozavjetne *Knjige o Jobu*. U neku ruku je i oprečan. Na jednoj strani nam nudi lijep primjer gotovo čistoga crkvenoslavenskoga jezika, a s druge pak strane posve osobne pisareve dodatke. Nakon višekratnoga čitanja i uživljanja u tekst, pisarevi dodaci su nam sasvim logični i govore o njegovoj naobrazbi, a time i jačoj individualnoj literarnoj slobodi. Iako je jezična zatvorenost uvjetovana liturgijskom naravi teksta, ovaj odlomak jasno pokazuje elemente značajnoga individualnoga izražavanja, koje predstavlja nezanemariv faktor za buduća komparativna tekstološka istraživanja.

Riječki fragment, Job 1, 6-2, 4 (a-b)

Riječki fragment, Job 1 6-2, 4 (c-d)

RÉSUMÉ

LE FRAGMENT GLAGOLITIQUE DE RIJEKA

Deux feuilles de parchemin appartenantes à un bréviaire, servaient longtemps comme la couverture d'un livre imprimé du 16ème siècle. Aujourd'hui ces deux feuilles, nomées *Le fragment de Rijeka*, se trouvent dans la Bibliothèque Nationale de Rijeka sous la signature XXVII. B 38. N° 8037. Le fragment contient le début du prologue du *Livre de Job* (1,6 - 2,4). L'écriture est glagolitique du 15ème siècle. Ce court fragment représente un important exemple du texte traduit d'après la rédaction gréque de l'ancienne version syriaque. La langue est le vieux-slave d'église de rédaction croate. Le texte est caractérisé par quelques petites interventions linguistiques de scribe remarquées uniquement dans notre fragment qui fait partie d'une trentaine de manuscrits où on retrouve le *Livre de Job*.